

T. XII (2009) Z. 1 (23)
ISSN 1509-1074

**ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ**

Creators of "Gazeta Grudziądzka"
in 1894–1918

**Twórcy
„Gazety Grudziądzkiej”
w latach 1894–1918**

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
ul. Gagarina 13a
PL 87-100 Toruń

**Grażyna
GZELLA**

KEY WORDS

"Gazeta Grudziądzka", Grudziądz, Prussian partition, journalists, responsible editors

SŁOWA KLUCZOWE

„Gazeta Grudziądzka”, Grudziądz, zabór pruski, dziennikarze, redaktorzy odpowiedzialni

ABSTRACT

"Gazeta Grudziądzka" was edited in 1894–1918 by twenty responsible editors and sixteen assistant editors who were employed on a temporary basis by Wiktor Kulerski's paper. Regardless of their origin, age and education, all of them were committed to creating a newspaper of value to Poles living throughout the German state. Judging from the popularity of the Grudziądz paper, they were successful in their task.

ABSTRAKT

Grono twórców „Gazety Grudziądzkiej” w latach 1894–1918 stanowiło 20 redaktorów odpowiedzialnych i 16 redaktorów wspomagających redakcję i czasowo związanych z piśmie Wiktora Kulerskiego. Wszyscy, bez względu na pochodzenie, miejsce urodzenia, wiek i wykształcenie dążyli do stworzenia pisma wartościowego dla Polaków żyjących w różnych miejscach państwa niemieckiego. Biorąc pod uwagę popularność grudziądzkiego czasopisma można uznać, że w pełni im się to udało.

Streszczenie

Do grona twórców „Gazety Grudziądzkiej” zaliczyć należy zawodowych dziennikarzy zasilających swymi pracami w końcu XIX i początkach XX wieku redakcje polskich periodyków, redaktorów odpowiedzialnych, podpisujących poszczególne numery czasopisma oraz innych redaktorów pojawiających się w redakcji w celu wzmocnienia składu personalnego gazety. Udało się ustalić 20 nazwisk redaktorów odpowiedzialnych „Gazety Grudziądzkiej” oraz 16 nazwisk osób związanych z redakcją, nie podpisujących periodyku. Była to grupa nie zawsze fachowo przygotowana do wykonywanego zawodu (tylko 9 osób można uznać za zawodowych dziennikarzy), ale z pasją i poświęceniem angażująca się w prace redakcyjne, zdobywająca aprobatę czytelników oraz wzmacniająca pozycję „Gazety Grudziądzkiej” na Pomorzu, w zaborze pruskim, a także na pozostałych ziemiach państwa niemieckiego, gdzie żyli i pracowali Polacy.

Sledząc tzw. „ruchy personalne” w redakcji „Gazety Grudziądzkiej”, powstałej w październiku 1894 roku, należy przede wszystkim ustalić kogo zaliczyć do grona twórców tego periodyku. Po pierwsze, czy gazetę — wydawnictwo Wiktora Kulerskiego¹ jak każde inne czasopismo, tworzyły osoby zawodowo zajmujące się tą profesją, czyli dziennikarze. Do końca XIX wieku termin dziennikarz zdołał się wykrystalizować i osobę uprawiającą ten zawód — zdaniem Witolda Molika — można zdefiniować jako:

... człowieka utrzymującego się głównie z systematycznego redagowania, pisania i przygotowywania do publikacji na łamach prasy materiałów informacyjnych oraz publicystycznych, ocenianego na podstawie tych czynności przez społeczeństwo i świadomego swej zawodowej odrębności.²

Druga grupa, chociaż nierzadko zazębiająca się z pierwszą, to tak zwani redaktorzy odpowiedzialni. Jedynie ich nazwiska pojawiały się na łamach „Gazety” jako skład redakcji i to oni ponosili konsekwencje za wszystkie treści opublikowane w periodyku. Zdarzali się też inni redaktorzy (te nazwiska najtrudniej ustalić), o których informacje drukowane były sporadycznie, np. przy okazji pojawienia się ich w Grudziądzu bądź opuszczenia redakcji i przejścia do innego wydawnictwa, w relacjach z wydarzeń o charakterze politycznym, kulturalnym, społecznym, w których brali udział, występując z określeniem „redaktor Gazety Grudziądzkiej”. W przypadku tej ostatniej grupy nigdy nie można mieć pewności czy liczba ustalonych nazwisk jest kompletna i identyfikacja ostateczna. O składzie redakcji grudziądzkiego pisma po latach napisano:

Zdarzało się, że w wydawnictwie „Gazety Grudziądzkiej” utrzymywano 6-ciu, 8-miu redaktorów w tym celu, by mieć kogoś w zapasie, co by mógł pisać w czasie, gdy większa część kolegów cierpieć będzie w więzieniu.³

¹ Zob. np.: A. Galos, *Kulerski Wiktor*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej skrót — PSB], t. 16, Wrocław 1971, s. 142–145; T. Cieślak, *Wiktor Kulerski (20 III 1865–18 IX 1935)*, „Rocznik Grudziądzki”, t. 3, 1963, s. 235–240; T. Astramowicz-Leyk, *Wiktor Kulerski (1865–1935). Polityk — wydawca — dziennikarz*, Toruń 2006.

² W. Molik, *Dziennikarze polscy pod panowaniem pruskim 1890–1914 (próba charakterystyki)*, [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku. Studia*, t. 3, Warszawa 1983, s. 113.

³ J. Bona, *Legion pomorski, czyli wykaz działaczy polskich na terenie Pomorza przed wojną wszechświatową*, Małe Tarpno-Grudziądz 1924, s. 14.

Redakcja „Gazety Grudziądzkiej” na łamach pisma nigdy nie podała swego pełnego składu, stąd przyjąć tylko można (dla potrzeb niniejszych rozważań), że w periodyku tym, jak w innych redakcjach czasopism tzw. ludowych o szerokim zasięgu, pracowało jednorazowo 5 stałych redaktorów⁴. Należy jednak pamiętać, że do ich obowiązków początkowo należało zajmowanie się sprawami wydawnictwa, redakcji i drukarni. Z czasem, wraz z prężnym rozwojem firmy Kulerskiego, zakres ich obowiązków ustalił się. Wyspecjalizowana drukarnia funkcjonowała zgodnie z powierzonymi jej obowiązkami, chociaż (o czym za chwilę) nierzadko sięgano po zasoby ludzkie tej części przedsiębiorstwa.

Analizując poszczególnie roczniki pisma, udało się ustalić 20 nazwisk redaktorów odpowiedzialnych „Gazety Grudziądzkiej” (oto oni w kolejności pojawiania się w redakcji na tym stanowisku: Wiktor Kulerski, Leon Zieliński, Michał Majerski, Zygmunt Piotrowski, Bolesław Sobiechowski, Stanisław Rożanowicz, Mieczysław Piechowski, Józef Rutkowski, Stanisław Paszliński, Julian Ziółkowski, Jan Rakowski, Jan Szczepański, Leon Kowalski, Ludwik Rządowski, Bolesław Szczuka, Franciszek Bielicki, Franciszek Sędzicki, Józef Ulatowski, Paweł Dykta, Jan Kulerski) oraz 16 nazwisk osób związanych z redakcją, nie podpisujących periodyku — byli to (w układzie alfabetycznym): Edmund Bernacki⁵, Jan Bona⁶, Józef Goździewicz⁷, Stefan Hoffman⁸, Ludwik Jaksa-Gładysz⁹, Zdzisław Leitgeber¹⁰, Marian Mokra¹¹, Marcin Nadobnik¹², Mieczysław Noskowicz¹³, Bronisława Rabbowowa¹⁴, Walerian Rutkowski¹⁵, Karol Skworz¹⁶, Antoni Stefański¹⁷, Idzi Świta-

⁴ W. Molik, *Dziennikarze...*, s. 134.

⁵ S. Poręba, *Calendarium grudziądzkie*, „Kalendarz Grudziądzki” 2002, s. 33; tenże, *Redaktorzy i współpracownicy „Gazety Grudziądzkiej” (1894–1939)*, [w:] *W 100-lecie „Gazety Grudziądzkiej (1894–1994)*, Grudziądz 1994, s. 14.

⁶ Tenże, *Redaktorzy i współpracownicy...*, s. 14; tenże, *Jan Bona (1872–1942)*, „Gazeta Grudziądzka” 1993 [dalej skrót — GG], nr 2, s. 5.

⁷ Tenże, „Gazeta Grudziądzka” i jej dodatki (1894–1939). *Słowniczek*, Grudziądz 2004, s. 1.

⁸ Tenże, *Stefan Hoffman (1881–1939–45)*, GG 1994, nr 33, s. 5.

⁹ Tenże, *Ludwik Gładysz (1894–1917)*, GG 1994, nr 39, s. 5; *Wiadomości z naszych i dalszych stron*, GG 1917, nr 88, s. [3].

¹⁰ S. Poręba, *Zdzisław Leitgeber (1874–1953)*, „Ilustrowany Kurier Polski” 1983 ABC, nr 48, s. 8; S. Leitgeber, *Dzieje rodziny Leitgeberów od XVIII do XX wieku*, Poznań 2002, s. 125–127; *Wiadomości z naszych i dalszych stron*, GG 1917, nr 5, s. [3].

¹¹ S. Poręba, „Gazeta Grudziądzka”..., s. 1.

¹² *Grudziądz*, GG 1905, nr 100, s. [2].

¹³ S. Poręba, „Gazeta Grudziądzka”..., s. 1.

¹⁴ *Dzieje „Gazety Grudziądzkiej”*, GG 1904, nr 155, s. [1].

¹⁵ S. Poręba, *Rutkowski Walerian*, [w:] PSB, t. 33, Wrocław 1991–1992, s. 247–248; *Śp. Walery Rutkowski*, GG 1897, nr 145, s. [1]; *Wiec w Świeciu*, „Dziennik Poznański” 1896, nr 154, s. [1].

¹⁶ S. Poręba, „Gazeta Grudziądzka”..., s. 1.

¹⁷ Tamże, s. 1.

ła¹⁸, Bronisław Zielewicz¹⁹, Ignacy Żniński²⁰. Pominięto personel *stricto* techniczny — uczniów i czeladników drukarskich, którzy (o ile nie podpisywali poszczególnych numerów czasopisma) nie mieli wpływu na merytoryczną zawartość „Gazety”, chociaż niektórzy z wymienionych powyżej redaktorów w różny sposób, dłużej bądź krócej, związani byli z drukarnią i wydawnictwem Kulerskiego.

Najwcześniej w Grudziądzu obok Kulerskiego, bo już w 1894 roku, stanęli: Józef i Walerian Rutkowsy, Jan Rakowski²¹ i Bronisława Rabbowowa. W roku następnym dołączyli Jan Szczepański²² i Leon Kowalski²³. W pierwszym roku istnienia czasopisma wszyscy zatrudnieni przez Kulerskiego zajmowali się przygotowaniem poszczególnych numerów. Jak napisała Teresa Perkowska:

Sam Kulerski uczył się ustawiać czcionki i razem z żoną pociągali za pas, aby w ten sposób uruchomić maszynę do druku.²⁴

Wymieniona Rabbowowa była jedyną kobietą w gronie osób tworzących numery „Gazety Grudziądzkiej”. Miano współredaktorki nadał jej Michał Majerski²⁵ w artykule podsumowującym pierwsze dziesięciolecie periodyku, chociaż nazwiska jej nie znajdziemy na łamach zachowanych numerów czasopisma, bowiem z początkowego okresu istnienia pisma do czasów współczesnych zachowały się we Lwowskiej Bibliotece Naukowej im. Wasyła Stefanyka (dawne Ossolineum) nr 1–5 z 1894 roku i 70–75 z 1895 roku. Współpraca ta trwała niestety krótko, bowiem autorka powiastek dla ludu zmarła już w połowie 1895 roku²⁶.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Polska, „Gazeta Toruńska” 1911, nr 56, s. [2]; S. Poręba, *Ignacy Żniński (1864–1931)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 15, 1976, z. 2, s. 257.

²¹ A. Bukowski, *Rakowski Jan Michał*, [w:] PSB, t. 30, Wrocław 1987, s. 519–521; S. Poręba, *Jan Michał Rakowski (1859–1939) grudziądzki dziennikarz, literat i działacz narodowy*, „Rocznik Grudziądzki”, t. 13, 1998, s. 289–297; S. Poręba, *Jan Michał Rakowski (1859–1939). Szkic biograficzny*, „Pomerania” 1979, nr 11/12, s. 54–56.

²² T. Perkowska, *Zakłady Graficzne Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu i ich działalność wydawnicza (1894–1939)*, „Roczniki Biblioteczne” 1965, z. 1–2, s. 296; S. Poręba, *Calendarium grudziądzkie*, [w:] *Kalendarz grudziądzki 2002*, Grudziądz 2001, s. 56.

²³ T. Perkowska, op. cit., s. 296; J. Krzyś, *Kalendarium Grudziądz 2000*, Grudziądz 1999, s. 167; S. Poręba, „Gazeta Grudziądzka” (1894–1939). *Calendarium*, Grudziądz 2004, s. 20.

²⁴ T. Perkowska, *Zakłady Graficzne...*, s. 292.

²⁵ S. Poręba, *Majerski Michał*, [w:] PSB, t. 19, Wrocław 1974, s. 170–171; W. Pepliński, *Majerski Michał*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego* [dalej skrót — SBPN], t. 3, Gdańsk 1997, s. 141–142; *Śp. Michał Majerski*, GG 1934, nr 76, s. 1.

²⁶ *Dzieje „Gazety Grudziądzkiej”...*, s. [1–2]; *Wiadomości miejscowe i potoczne*, „Dziennik Poznański” 1895, nr 181, s. [4].

O niektórych osobach z tego 36-osobowego grona niestety nie udało się odnaleźć żadnych szczegółowych danych biograficznych (np. Skworz, Zielewicz, Piotrowski), stąd w dalszych rozważaniach każdorazowo zaznaczono jakiej grupy podawane informacje dotyczą.

W analizowanym gronie, wśród 24 redaktorów, których pochodzenie społeczne udało się ustalić, aż siedmiu miało rodowód ziemiański, po pięciu inteligencki i chłopski, czterech wywodziło się z rodzin robotniczych i trzech — z rzemieślniczych. Ciekawe, że w najstarszej generacji redaktorów, tych najwcześniej związanych z redakcją „Gazety Grudziądzkiej”, dominowali przedstawiciele ziemiaństwa (obaj Rutkowsy, Rabbowowa, Rakowski), w kolejnych latach rozpoczynali pracę zawodową synowie rzemieślników (np. Żniński, Noskowicz) i chłopów (np. Sędzicki²⁷, Jan Kulerski²⁸). Niewątpliwie dziennikarstwo stwarzało tym ostatnim możliwość awansu, stąd ich obecność w redakcji „Gazety Grudziądzkiej”. Redaktorzy pochodzenia inteligenckiego najczęściej byli synami nauczycieli (np. Wiktor Kulerski, Paszliński²⁹, Bernacki).

Wiadomo dziś skąd pochodziło aż 30 redaktorów grudziądzkiego periodyku. Podobnie jak w innych polskich czasopismach zaboru pruskiego, w dużej liczbie redaktorzy „Gazety Grudziądzkiej” rekrutowali się z Wielkopolski (14), ale aż 15 pochodziło z Pomorza Gdańskiego, co świadczy o wyjątkowej aktywności intelektualnej Prus Zachodnich w końcu XIX, a zwłaszcza w początkach XX wieku. Z zaboru austriackiego pochodził Ludwik Jaksa-Gładysz³⁰. W Wielkim Księstwie Poznańskim w tym czasie istniała, jak napisał Molik, „nadprodukcja” inteligencji. Wyczerpały się możliwości zatrudnienia w redakcjach polskich czasopism³¹, stąd wędrówka Wielkopolan do innych „polskich” prowincji, w tym na Pomorze Gdańskie. Z Wielkiego Księstwa Poznańskiego pochodzili sprawujący stanowisko redaktora odpowiedzialnego bądź pracujący w redakcji „Gazety Grudziądzkiej”: Zieliński³² (Poznań), Majerski (Rożnowo, powiat obornicki), Sobiechowski³³ (Trzemeszno), Rożanowicz³⁴ (Poznań), Paszliński (Buk, powiat Nowy Tomyśl), Bernacki (Słabo-

²⁷ Sędzicki Franciszek, [w:] PSB, t. 36, Warszawa 1996, s. 386–387; M. Pelczar, Franciszek Sędzicki, „Rocznik Gdański”, t. 15/16, 1956/1957, s. 559–561.

²⁸ S. Poręba, Jan Kulerski 1894–1981, GG 1994, nr 47, s. 5; J. Kulerski, *Moje studia na Uniwersytecie Wrocławskim w latach 1916–1918*, „Palestra” 1975, nr 2, s. 20–23.

²⁹ S. Poręba, Paszliński Stanisław, [w:] PSB, t. 25, Wrocław 1980, s. 312–313; K. Ickiewicz, Paszliński Stanisław, [w:] SBPN, t. 3, s. 392–393.

³⁰ S. Poręba, *Ludwik Gładysz (1894–1917)*, GG 1994, nr 39, s. 2.

³¹ W. Molik, *Dziennikarze...*, s. 147.

³² A. Romanow, *Bibliografia prasy polskiej wydawanej w Gdańsku w latach 1891–1920*, „Rocznik Gdański”, t. 50, 1990, z. 2, s. 116; A. Romanow, „Copocka Gazetka Kapielowa” 1897–1903(?), „Rocznik Sopocki” 1982–1984, s. 214.

³³ Śp. Bolesław Sobiechowski, GG 1911, nr 7, s. [2].

³⁴ A. Rożanowicz, Stanisław Rożanowicz (1877–1933) działacz narodowy i społeczny, więzień polityczny w okresie zaboru pruskiego na Pomorzu, „Rocznik Grudziądzki”, t. 8,

szewo, powiat mogileński), Ulatowski³⁵ (Subkowy koło Strzelna), Hoffman (Środa Wielkopolska), Leitgeber (Chojnica, dziś Poznań), Noskowicz (Poznań), Rabbowowa (Ławica), Stefański (Szamotuły), Świtła (Wielka Topola, powiat Odolanów) i Żniński (Gniezno). Z kolei miejscowi (pomorscy) redaktorzy pochodzili z Grudziądza i okolic (np. Wiktor i Jan Kulerscy, Szczepański, Kowalski), mniejszych miejscowości przede wszystkim Kaszub (np. Sędzicki — Rotembark pod Kościerzyną, Piechowski³⁶ — Piechowice, w powiecie kościerskim) oraz z Chełmna — Ziółkowski³⁷, spod Starogardu Gdańskiego — Rakowski, Tczewa — Szczuka³⁸, Lubawy — Bielicki³⁹, Tucholi — Bona.

Związki z redakcją grudziądzkiego periodyku podejmowano w różnym wieku. Niektórzy z redaktorów „Gazety Grudziądzkiej” w jej redakcji rozpoczęli karierę dziennikarską, dla innych był to tylko „przystanek” w wędrówce po różnych pismach, jeszcze inni trwali w Grudziądzu całe lata, zaczynając pracę u Kulerskiego od obowiązków ucznia w drukarni. Biorąc pod uwagę wiek podjęcia współpracy z grudziądzką firmą (wzięto pod uwagę wiek rozpoczęcia współpracy z Kulerskim, a nie pojawienie się w redakcji „Gazety Grudziądzkiej”), można wyróżnić następujące grupy wiekowe i liczbę przynależnych do nich pracowników wydawnictwa: do 20 lat — 5 osób; od 21 do 30 lat — 15 osób; od 31 do 40 lat — 5 osób; powyżej 41 lat — 4 osoby.

Dla siedmiu osób nie udało się ustalić czasu podjęcia pracy w firmie Kulerskiego. Wyjaśnienia wymaga wiek i liczebność pierwszej grupy. Stanowili ją uczniowie, którzy zdobywali u Kulerskiego wykształcenie (najczęściej w drukarni) i tylko czasowo sprawowali funkcję redaktora odpowiedzialnego w „Gazecie Grudziądzkiej”. Byli to np. Szczepański (redaktorem został w wieku 24 lat), Kowalski (odpowiadał za pismo mając 24 lata), Szczuka (redagował „Gazetę” gdy miał 24 lata), Bielicki (podpisał periodyk Kulerskiego mając lat 28).

Poszczególne osoby legitymowały się różnym wykształceniem, zdobywanym bądź przed podjęciem pracy w redakcji, bądź w ciągu kolejnych lat po zakończeniu współpracy z Kulerskim. Ostatecznie, udało się ustalić, że wykształcenie wyższe zdobyło (niekoniecznie przed podjęciem pracy w redakcji) aż siedmiu spośród szeroko rozumianego grona redaktorów „Gazety

1983, s. 181–182; K. Brożek, *Polska służba medyczna w powstaniach śląskich i plebiscycie 1918–1922*, Opole 1973, s. 301.

³⁵ Dr Józef Jastrzębiec-Ulatowski, GG 1934, nr 111, s. 6; T. Perkowska, *Zakłady Graficzne...*, s. 316.

³⁶ S. Poręba, *Piechowski Mieczysław*, [w:] PSB, t. 26, Wrocław 1981, s. 49–50; Z. Kratochwil, *Piechowski Mieczysław*, [w:] SBPN, t. 3, s. 413–414.

³⁷ *In der Strafsache*, GG 1904, nr 104, s. [3].

³⁸ T. Oracki, J. Szews, *Szczuka Bolesław*, [w:] SBPN, suplement II, Gdańsk 2002, s. 269–270.

³⁹ J. Podgóreczny, *Niepospolici ludzie Kujaw i Pomorza*, Bydgoszcz 1967, s. 37–38.

Grudziądzkiej” (Majerski, Rożanowicz, Ulatowski, Jan Kulerski, Leitgeber, Mokwa, Światała). Różne były ich drogi dochodzenia do wykształcenia i redakcji „Gazety Grudziądzkiej”. Majerski z wykształcenia był farmaceutą. Gdy władze nie udzieliły mu koncesji na prowadzenie apteki, związał się z Kulerskim i jego „Gazetą”. Rożanowicz w 1907 roku porzucił dziennikarstwo, rozpoczął studia stomatologiczne, które ukończył w 1910 roku i następnie pracował w wyuczonym zawodzie. Z kolei Ulatowski był chemikiem po studiach we Wrocławiu, Berlinie i Greifswaldzie. Ciężki wypadek spowodował, że musiał zrezygnować z zawodu i zajął się dziennikarstwem. Jan Kulerski przerwał studia w Królewcu i tylko na krótki czas związał się z pismem swego stryjecznego brata. W 1916 roku podjął dalsze studia najpierw na Uniwersytecie Wrocławskim, następnie na Uniwersytecie Poznańskim. Po ich ukończeniu pracował jako adwokat w Toruniu, a po drugiej wojnie światowej — we Wrocławiu. Leitgeber studiował filologię klasyczną i słowiańską we Wrocławiu i w Berlinie. Uzyskał stopień doktora filologii. Do redakcji „Gazety Grudziądzkiej” trafił w 1917 roku. Po wojnie był nauczycielem. Mokwa studiował sztuki piękne w Norymberdze, Monachium i Berlinie. Z wykształcenia był grafikiem i jako grafik trafił do pisma Kulerskiego. Światała w 1902 roku ukończył Akademię Handlową w Lipsku — a już w połowie 1903 roku został dziennikarzem „Gazety Grudziądzkiej”.

Pozostali twórcy grudziądzkiego periodyku posiadali wykształcenie: wyższe nieukończone — Rakowski, średnie (4) — Paszliński, Ziółkowski, Sędzicki, Hoffman, średnie nieukończone — Piechowski, seminarium nauczycielskie (3) — Wiktor Kulerski, Bernacki, Żniński, niedokończony seminarium nauczycielskie — Noskowicz, zawodowe (7) — Bona, Rutkowski, Stefański, Szczepański, Kowalski, Bielicki, Szczuka, ukończoną pensję — Rabbowowa. Nie udało się ustalić wykształcenia 11 współpracowników pisma Kulerskiego.

Biorąc pod uwagę wyuczone zawody poszczególnych osób, można wśród nich odnaleźć aż sześciu drukarzy (Zieliński, Sobiechowski, Szczepański, Kowalski, Szczuka, Bielicki), pięciu nauczycieli (Bernacki, Leitgeber, Rabbowowa, Żniński, Wiktor Kulerski), ale także farmaceutę (Majerski), stomatologa (Rożanowicz), chemika (Ulatowski), adwokata (Jan Kulerski), kupca (Bona). Obecność wykształconych drukarzy w tym gronie nie może dziwić, zwłaszcza że wszyscy z wymienionych pracowali na stanowisku redaktora odpowiedzialnego, zastępowali więc swoich kolegów, gdy ci trafili do więzienia za przestępstwa prasowe. Ich działalność w redakcji była zazwyczaj krótka i po spełnieniu swej roli, o ile sami nie trafili wcześniej do więzienia, wracali do drukarni. Zieliński zarządzał drukarnią od 1899 roku, a Szczepański — od 1913 roku, z kolei Bielicki po pierwszej wojnie światowej kierował Działem Druków w Zakładach Graficznych i Wydawniczych Wiktora Kulerskiego. Nauczyciele często wiązali się z dziennikarstwem, gdy zmuszała ich do tego sytuacja polityczna. Pod naciskiem władz pruskich rezygnowali

z pracy w wyuczonym zawodzie i skupiali się na dziennikarstwie. Przykładem może być sam Kulerski — z wykształcenia nauczyciel, którego władze szkolne za kontakty ze środowiskiem polskim chciały przenieść w głąb Niemiec, zrezygnował wówczas z kariery oświatowej i zajął się działalnością wydawniczą⁴⁰. Podobnie z pracy nauczycielskiej na rzecz dziennikarstwa zrezygnował Paszliński.

Z kolei, biorąc pod uwagę karierę zawodową i długoletni związek z redakcjami różnych czasopism, do grona dziennikarzy (chodzi tu o wykonujących ten zawód zgodnie z definicją podaną na początku) zaliczyć można: Majerskiego, Piechowskiego, Paszlińskiego, Rakowskiego, Sędzickiego, Goździewicza, Hoffmana, Noskovicza, Żnińskiego.

Wielu z wymienionych redaktorów zanim trafiło do Grudziądza, zdobywało wykształcenie i praktykę dziennikarską w redakcjach innych gazet i czasopism, wydawanych w różnych częściach państwa niemieckiego. Szczególnie popularna była „Gazeta Gdańska”. Przez jej redakcję przewinęli się, (zanim przybyli do Grudziądza): Wiktor Kulerski, Sobiechowski, Piechowski, Paszliński, Sędzicki i Rabbowowa. Pracowano również w „Gazecie Toruńskiej” (np. Piechowski, Paszliński), „Gońcu Wielkopolskim” (np. Hoffman, Noskowicz, Żniński), „Gazecie Olsztyńskiej” (np. Piechowski, Paszliński), „Dzienniku Poznańskim (np. Walerian Rutkowski, Żniński), gnieźnieńskim „Lechu” (np. Ulatowski, Hoffman), „Kurierze Poznańskim” (np. Leitgeber, Żniński), a także w berlińskiej „Gazecie Polskiej”, bytomskim „Katoliku”, „Dzienniku Bydgoskim”, kościelżyńskim „Gryfie”, inowrocławskim „Dzienniku Kujawskim”, mikołowskim „Przyjacielu Rodzinnym”, poznańskim „Górnoślązaku”, bochumskim „Wiarusie Polskim”. Rekordzistą był Paszliński, który zanim trafił do Kulerskiego pracował w „Gazecie Gdańskiej” i dodatkach do niej „Anioł Stróż” oraz „Gwiazdka Niedzielną”, „Gazecie Toruńskiej” i dodatku do niej „Szkółka Polska”, toruńskim „Przyjacielu”, „Gońcu Wielkopolskim”, ełckiej „Gazecie Ludowej”, „Gazecie Olsztyńskiej” i „Dzienniku Poznańskim”⁴¹.

Współpracując z Kulerskim, poszczególni redaktorzy angażowali się też w przygotowywanie innych czasopism należących do tego wydawcy. Zieliński, Rożanowicz, Piechowski i Rakowski brali udział w redagowaniu wydawanej w Sopocie w sezonie letnim „Cpockiej Gazetki Kąpielowej” (1897–1903). W redakcji „Dziennika Grudziądzkiego” (wydawanego od 1903 do 1904 roku) odnaleźć można było Piechowskiego i Ziółkowskiego. Kupionego przez grudziądzkiego wydawcę w 1907 roku poznańskiego „Przyjaciela Ludu” przygo-

⁴⁰ W. Pepliński, *Kulerski Wiktor*, [w:] SBPN, t. 2, Gdańsk 1994, s. 536.

⁴¹ S. Poręba, *Paszliński Stanisław...*, s. 312–313. Zob. też: G. Gzella, *Stanisław Paszliński — polski redaktor „od siedzenia”*, [w:] *W kręgu prasy (przeszłość — teraźniejszość — przyszłość)*, t. 3, red. G. Gzella, J. Gzella, Toruń 2004, s. 53–64.

towywał Majerski, a po przeniesieniu pisma do Grudziądza redagowali go bądź współredagowali: Piechowski, Rakowski, Ulatowski, Dykta⁴², Bernacki, Jaksa-Gładysz i Żniński. „Kraj” i „Głos Ludu” (drukowane od 1910 roku w Poznaniu, a od 1911 roku w Grudziądzu) przygotowywali: Piechowski, Rakowski, Sędzicki i Noskowicz. Czerski „Głos Polski” z 1911 roku redagował Piechowski.

W państwie niemieckim wielu polskich dziennikarzy i redaktorów często zmieniało miejsce swego zatrudnienia, przenosząc się z jednej części kraju do drugiej, a doświadczenie zdobyte w Grudziądzu części dziennikarzy „Gazety Grudziądzkiej” pozwoliło na kontynuowanie pracy w tym zawodzie już poza redakcją Kulerskiego. W okresie do 1918 roku, 13 z 36 badanych znalazło dla siebie miejsce w innych redakcjach. Poza Europą znalazł się Paszliński, który redagował w Pittsburgu „Wielkopolanina”. Do „Dziennika Berlińskiego” trafili Majerski i Goździwicz; czasopisma poznańskie tworzyli: Majerski („Gazeta Poznańska”, dodatek „Przyjaciel Dzieci” do „Orędownika”), Rożanowicz („Goniec Wielkopolski”), Ziółkowski („Orędownik”), Stefański („Przewodnik Katolicki”), Świtłała („Praca”, „Przemysłowiec”), Żniński („Gazeta Narodowa”), starogardzką „Naszą Gazetę” redagowali Majerski i Noskowicz, „Głos Lubawski” — Piechowski i Szczuka; „Nowego Przyjaciela Ludu” z Kępna — Noskowicz i Stefański. Grudziądzcy redaktorzy zatrudniali się również w kościańskiej „Gazecie Polskiej”, gliwickim „Głosie Śląskim”, „Gazecie Toruńskiej”, toruńskim „Przyjacielu”, „Gazecie Świeckiej”, inowrocławskim „Dzienniku Kujawskim”. Bona wydawał i redagował w Małym Tarpnie koło Grudziądza własne czasopisma „Kurier Narodowy” i „Ojczyzna”, a Sędzicki w Pelplinie — „Swój do swego”.

Działalność zawodowa redaktorów „Gazety Grudziądzkiej” podczas pobytu w mieście nie ograniczała się do kierowania pismem i przygotowywania artykułów. Brali oni również aktywny udział w życiu politycznym i kulturalnym miasta. Sam Kulerski był założycielem i prezesem Towarzystwa Ludowego (1893), Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (1895) i Towarzystwa Przemysłowców Polskich w Grudziądzu. Należał do Towarzystwa Naukowego w Toruniu (1901–1928), a w 1912 roku założył Polsko-Katolicką Partię Ludową⁴³. Jak zauważyła Teresa Perkowska:

Życie polskie w Grudziądzu wyraźnie ożywiło się dopiero z chwilą założenia „Gazety Grudziądzkiej”, a ludzie tworzący czasopismo jak gdyby zarazili swoim zapałem resztę społeczeństwa polskiego, które do tej pory zdążyło ulec naporowi pruskiej przemocy.⁴⁴

⁴² A. Romanow, *Gdańska prasa polska 1891–1920*, Warszawa 1994, s. 57, 204.

⁴³ W. Pepliński, *Kulerski Wiktor...*, s. 536–537.

⁴⁴ T. Perkowska, *Zakłady Graficzne...*, s. 293.

Do 1911 roku (do chwili wybudowania w mieście nowego gmachu pod nazwą Bazar) wiele zebrań i spotkań polskich towarzystw i organizacji działających w mieście odbywało na terenie Zakładów Graficznych Wiktora Kulerskiego, a uczestniczyli w nich wraz z mieszkańcami miasta twórcy periodyku. W wielu wypadkach to oni byli współorganizatorami poszczególnych stowarzyszeń. Współzałożycielami i działaczami Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” byli: Bernacki, Bielicki, Bona, Rakowski, Sobiechowski, Ulatowski i Żniński. W Towarzystwie Ludowym działali: Bielicki, Hoffman, Majerski, Paszliński, Piechowski i Walerian Rutkowski. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” zasilali: Bielicki, Hoffman, Majerski, Walerian Rutkowski, Ulatowski i Żniński. Działaczami Towarzystwa Przemysłowców Polskich byli Majerski i Żniński, natomiast Bernacki prowadził teatr amatorski przy tej organizacji, a Rakowski — chór. W stworzonej przez Kulerskiego partii działali: Majerski, Piechowski, Rakowski i Żniński.

Dziennikarze grudziądzcy popierali również dążenia do organizacyjnego skupiania się twórców polskiej prasy w państwie niemieckim. W istniejącym od 8 lipca 1905 roku Towarzystwie Dziennikarzy i Literatów na Rzeszę Niemiecką⁴⁵ sekretarzem był Goździewicz. Gdy 26 maja 1914 roku przy Towarzystwie tym utworzono Koło Redaktorów, członkami jego zarządu z Grudziądza zostali Wiktor Kulerski i Żniński⁴⁶. 5 września 1920 roku powołano Syndykat Dziennikarzy Pomorskich — delegatem z Grudziądza był Rakowski, uznany w 1925 roku seniorem dziennikarzy pomorskich. Działaczami Syndykatu byli również: Majerski, Stefański i Ulatowski.

Zdaniem Witolda Molika, charakteryzującego dziennikarzy polskich na przełomie XIX i XX wieku:

... na ziemiach pod panowaniem pruskim wykształcił się specyficzny dla tego obszaru typ polskiego dziennikarza ludowego, nie posiadającego często zbyt gruntownej wiedzy, ale sprawnego organizatora i dobrego mówcy, świetnie orientującego się w potrzebach i nastrojach szerokich rzesz polskiej ludności i — dzięki temu — cieszącego się dużym prestiżem społecznym.⁴⁷

Z całą pewnością dziennikarze i redaktorzy „Gazety Grudziądzkiej” reprezentowali ten typ twórcy prasy. Nie zawsze fachowo przygotowani do wykonywanego zawodu poświęcali mu serce, z pasją angażowali się w prace redakcyjne, zdobywali aprobatę czytelników, dzięki ich zabiegom „Gazeta Grudziądzka” wzmacniała swą pozycję na Pomorzu, w zaborze pruskim i pozostałych ziemiach państwa niemieckiego, gdzie żyli Polacy.

⁴⁵ W. Molik, *Dziennikarze...*, s. 172.

⁴⁶ S. Poręba, „Gazeta Grudziądzka”..., s. 19.

⁴⁷ W. Molik, *Dziennikarze...*, s. 185.